

**İSTANBUL’DA İLAN EDİLİR, SARAYBOSNA’DA
KUTLANIR:
18. VE 19. YÜZYIL OSMANLI RESMÎ TÖRENLERİNİN
BOSNA EYALETİNDEKİ YANSIMALARI***

Fatma SEL TURHAN**

ÖZ

Osmanlı İmparatorluğu’nda saraya dair törenler Sultan ile halk arasındaki bağı pekiştirmeyi ve Sultanın gücünü tebaası kadar yabancılara da göstermeyi amaçlamaktaydı. Bu sebeple saraya dair tören ve şenlikler sadece sarayın duvarları arasında gerçekleşmemekte, görkemli kutlamalar bütün başkente, hatta bazen büyük taşra kentlerine kadar yayılmaktaydı. Bosna eyaleti 18. ve 19. yüzyılda padişahı ve onun ailesini ilgilendiren çok sayıdaki törene şahitlik etmiştir. Bosna eyaletinde Ramazan ve Kurban Bayramları da İstanbul’da olduğu gibi toplar atılarak halka ilan edilmekte ve resmi bir törenle icra edilmekteydi. Bir savaşın kazanıldığına dair ferman ve haber Bosna’ya ulaştıktan sonra şenlikler düzenlendiği gibi yeni bir valinin veya özel bir görevlinin bölgeye atanmasından ve gelişinden sonra da Bosna’da resmi törenler yapılmaktaydı. Bu makalede Osmanlı gündelik hayatının bir parçası olan resmi tören ve şenliklerin Bosna’daki örneklerine odaklanılmakta ve bunların merkez-taşra ilişkisini düzenleme ve pekiştirmede nasıl kullanıldıklarının izi sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bosna, tören, şenlikler, cülus, viladet-i hümayun.

* Bu çalışma 28-30 Eylül 2017 tarihleri arasında Slovenya-Bled’de gerçekleştirilen Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu’nda sunulan “İstanbul’da İlan Edilir, Saraybosna’da Kutlanır: 18. ve 19. Yüzyıl Osmanlı Resmi Törenlerinin Saraybosna’daki Yansımaları” isimli bildirinin genişletilerek makaleleştirilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, İstanbul, E-mektup: turhanfa@itu.edu.tr.

FATMA SEL TURHAN

**ANNOUNCED IN ISTANBUL, CELEBRATED IN SARAJEVO:
REPERCUSSIONS OF 18th AND 19th CENTURY OTTOMAN
CEREMONIES IN BOSNIA**

ABSTRACT

In the Ottoman Empire, the ceremonies connected to the Sultanate were used to strengthen ties between the Sultan and his subjects as well as to show the Sultan's power to foreigners. For this reason, the ceremonies and festivals of the palace were not only kept within its borders, but also spread all over the capital city and even the big provinces. The Bosnian province has witnessed numerous rituals related to the Sultan and his family during the 18th and 19th centuries. Ramadan Feast and the Feast of Sacrifice in Bosnia were also declared to the public by firing guns and celebrating it with official ceremonies, as they were in Istanbul. In addition, after the news and the *ferman* about the victory of a war were reached to Bosnia, the inhabitants were celebrating it with public ceremonies. After the appointment and arrival of a new governor or a special officer to the region, official ceremonies were being held. This article focuses on the examples of official ceremonies and festivals, which are a part of the Ottoman daily life, in Bosnia and examines how they are used to organize and consolidate the central-provincial relationship.

Key Words: Bosnia, ceremonies, festivities, accession to the throne, birth.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahların tahta çıkışları, hanım sultanların evliliği, şehzadelerin sünnetleri veya aile bireylerinin doğumu gibi saraya dair törenler, Sultan ile uyrukları arasındaki bağı pekiştirmeyi ve Sultanın gücünü tebaası kadar yabancılara da göstermeyi amaçlamaktaydı. Bu sebeple saraya dair tören ve şenlikler sadece sarayın sınırları içerisinde kalmamakta, bütün başkente, hatta bazen büyük taşra kentlerine kadar yayılmakta ve görkemli kutlamalar yapılmaktaydı.¹ Osmanlı'daki tören geleneği "Teşrifat Müessesesi" olarak kurumsal yapısını kazandığı 16. yüzyıldan itibaren imparatorluğun son dönemine kadar varlığını devam ettirmiş ve bu kurumun idarî işlerinden sorumlu Teşrifatî, başlangıçta Defterdarlığa bağlı bir görevli iken 17. yüzyıl sonlarından itibaren Sadrazama bağlı Babîâli görevlisi haline gelmiştir.² Osmanlı'da Teşrifat Kalemî'nin

¹ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, s. 185.

² Filiz Çalışkan Karaca, *Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet İpşirli,

İSTANBUL'DA İLAN EDİLİR, SARAYBOSNA'DA KUTLANIR: 18. VE 19. YÜZYIL
OSMANLI RESMİ TÖRENLERİNİN BOSNA EYALETİNDEKİ YANSIMALARI

kontrolünde türlü vesilelerle gerçekleştirilen bu törenler, çoğu zaman donanma adı verilen halkın katıldığı eğlence ve şenliklerle kutlanıyordu. Donanma şenlikleri top ve tüfek atışlarını, deniz ve kara fener alayları ile oyun ve yarışmalar gibi seyirlik gösterileri içeriyordu.³

Sur-i hümayun veya sur-i cihaz olarak adlandırılan hanım sultanların düğünleri ile sur-i hitan olarak adlandırılan şehzadelerin sünnet törenleri kutlamalarına diğer eyaletlerde rastlamamaktayız. Ancak bu törenlere taşrada bulunan önde gelen resmi görevlilerin ve erkânın davet edildiği belgelerden anlaşılmaktadır. Mesela Bosna Valisi Mehmet Vecihi Paşa, kendisine gönderilen tahrirat üzerine 25 Zilkade 1251/13 Mart 1836 tarihiyle İstanbul'a gönderdiği cevapta, Muharrem ayı başında Dolmabahçe'de yapılacak sur-i hümayun törenine ve bu ayın sonuna doğru Şehzade Abdülmecid ile Şehzade Abdülaziz'in Sadabad'da gerçekleştirilecek sur-i hitan törenlerine her ne kadar bütün taşra görevlileri ve ileri gelenleri gibi davet edildiyse de, Bosna'nın içerisinden geçtiği sıkıntılı dönemden dolayı yine merkezce kendisinin Bosna'dan ayrılmasına cevaz verilmediğinden üzülen katılamayacağını bildirmiştir.⁴ Öyle anlaşılmaktadır ki, tahtın devamıyla doğrudan ilişkili törenler olmaları hasebiyle cülus törenleri ve viladet-i hümayunlar, bu yönüyle geniş Osmanlı coğrafyasını da ilgilendirdikleri için, önde gelen Osmanlı eyaletlerince de kutlanan resmi törenlerin başını çekmiştir.

İstanbul 1997, s. 26. Osmanlı'da merasim geleneği ve teşrifat müessesesine dair Zeynep Tarım Ertuğ'un önemli çalışmaları mevcuttur. Söz konusu çalışmalar için bkz. "Osmanlı Devletinde Resmî Törenler ve Birkaç Örnek," *Osmanlı*, C. IX, Kültür ve Sanat, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 133-142, "18. YY Osmanlı Sarayında Bayram Törenleri," *Prof. Dr. Mübahat Küçükkoğlu'na Armağan*, Ed. Zeynep Tarım Ertuğ, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 573-594; "Osmanlı İstanbul'unda Merasim ve Teşrifata Dair Kaynaklar," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 8, Sayı 16, 2010, s. 131-148; "The Depiction of Ceremonies in Ottoman Miniatures: Historical Record or A Matter of Protocol?," *Muqarnas An Annual on the Visual Cultures of the Islamic World*, 27, Editor Gülru Necipoğlu, Managing Editor Karen A. Leal, Brill, Leiden-Boston 2010, s. 251-275; "Osmanlı Sarayı'nda Yapılan Merasimler," *Kültürler Başkenti İstanbul*, Editör Fahamettin Başar, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 336-339; "Saray Teşkilatı ve Teşrifatı" / "Palace Organization and Protocol," *Fatih ve Dönemi/Mehmed II and His Period*, Editör Necat Birinci, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 212-220, pp. 564-566.

³ Jean Antoine Guer, *Moeurs et Usages des Turcs, leur Religion, leur Gouvernement Civil, Militaire et Politique, avec un Abregé de l'Histoire Ottomane*, Chez Pierre Mortier, Paris 1747, s. 398.

⁴ BOA, HAT 486/23828 A, (25 Zilkade 1251/13 Mart 1836).

1. Cülus Törenleri

Padişahların tahta çıkması vesilesiyle düzenlenen cülus törenleri, İstanbul dışında diğer eyaletlerde, dolayısıyla Bosna bölgesinde de kutlanılan resmi törenlerin başında gelmekteydi. Sultanın ölümünden sonra tahta kimin çıkacağı kanunla belirtilmediği için bu durum zaman zaman şehzadeler arasında ciddi saltanat mücadelelerine sebep olmaktadır. Saltanat mücadelesini kazanan ve tahta geçen yeni Sultan bunu tüm Osmanlı topraklarına ilan etmek için cülus-ı hümayun merasimi tertip eder ve kendi kadrolarını oluşturmak için hilat vermek suretiyle bir kısım görevlileri yerinde bırakırken bir kısmını da azlederdi.⁵ Yeni padişahın cülusu İstanbul'da tellallar ve top atışlarıyla ilan edilir; ayrıca eyaletlere fermanlar gönderilmek suretiyle bütün tebaaya duyurulurdu. Böylece cülusu kutlamak üzere şenliklerin yapılması ve cami ve mescitlerde hutbenin yeni padişah adına okunması emredilirdi. Osmanlı Devletine dağılmış il darphanelerine gönderilen bir başka hüküm ile de sikkenin yeni padişah adına kestirilmesi bildirilirdi.⁶

I. Abdülhamid'in 7 Nisan 1789'da vefatı üzerine III. Selim'in cülus-ı hümayunu gerçekleşmiş ve buna dair ferman Rumeli'deki diğer idari görevlilerle birlikte dönemin Bosna Valisi Ebubekir Paşa'ya ve Saraybosna kadısına da gönderilmiştir. Fermana Bosna'ya bağlı kazaların kadı, naip, kapudan ve zabitlerinin de durumdan haberdar edilmesi istenmiştir.⁷ Dönemin müelliflerinden Molla Mustafa Saraybosna'ya bu haberin 25 Nisan 1789'da ulaştığını ve kutlamaların yapıldığını bildirmiştir.⁸ Eyaletlerde cülus-ı hümayunun ne şekilde kutlandığına dair bilgiler valiler tarafından hazırlanmakta ve merkeze gönderilmekteydi. Mesela 1 Temmuz 1839'da Sultan Abdülmecid'in cülusu üzerine Bosna'da ne şekilde kutlamalar yapıldığına dair dönemin valisi Mehmed Vecihi Paşa tarafından bir tahrirat hazırlanmış ve İstanbul'a gönderilmişti. Uygulamanın Bosna'yla sınırlı olmadığını, Trabzon, İşkodra, Prizren, Rodos, Niş, Ankara ve Eflak

⁵ Osmanlı'da cülus törenleri için bkz. Zeynep Tarım Ertuğ, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülus ve Cenaze Törenleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

⁶ Abdülkadir Özcan, "Cülus", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8, 1992, s. 112.

⁷ BOA, C.SM 167/8396, (29 Receb 1203/25 Nisan 1789), BOA, C.DH 319/15949, (29 Receb 1203/25 Nisan 1789).

⁸ Kerima Filan, *XVIII. Yüzyıl Günlük Hayatına Dair Saraybosnalı Molla Mustafa'nın Mecmuası*, Connectum Yayınevi, Saraybosna 2011. (Esere dair alıntılar, orijinal metnin varak numaraları ve Kerima Filan'ın adı geçen transkripsiyonlu baskısının sayfaları zikredilerek verilecektir.), *Mecmua*, Varak 118a, Filan s. 199.

İSTANBUL'DA İLAN EDİLİR, SARAYBOSNA'DA KUTLANIR: 18. VE 19. YÜZYIL
OSMANLI RESMÎ TÖRENLERİNİN BOSNA EYALETİNDEKİ YANSIMALARI

yöneticilerinin merkeze gönderdikleri benzer tahriratlardan anlamaktayız.⁹ Sultan Abdülaziz'in 25 Haziran 1861'de gerçekleşen cülus haberi Bosna'nın Travnik sancağına ulaştıktan sonra, şehrin önde gelenleri ve gayrimüslim halkın temsilcileri hükümet konağına davet edilmiştir. Askerî ve mülkî memurların resmî kıyafetleriyle hazır buldukları divanda cülus fermanı okunup herkese ilan edildikten sonra katılımcıların duaları ve “padişahım çok yaşa” nidalarıyla ve 21 pare top atışıyla şenlikler icra edilmiştir. Buna dair hazırlanan mazbatada şehrin önde gelen memur, ulema, meşayih ve hutaba sınıfı temsilcileri ile gayrimüslim temsilcilerin isim ve mühürleri mevcuttur.¹⁰ Burada olduğu gibi Osmanlı törenlerinde karşımıza çıkan “padişahım çok yaşa” sözleri asker-sivil tüm halkın padişaha bağlılıklarını dile getirmenin çok eskiden beri uygulanan, alışlageldik bir yoluydu.¹¹

Bosna Valisi Osman Paşa'nın eyalette Sultan Abdülaziz'in cülus merasiminin ne şekilde gerçekleştiğini anlattığı tahriratlarda Travnik'ten başka İzvornik, Bihke ve Banaluka'da da benzer merasimlerin yapıldığı görülmektedir.¹² Keza Sultan Abdülaziz'in cülusunu müteakip Saray şehrine ulaşan ferman akabinde, fetihten elli sene sonrasına kadar bayram namazlarının kılındığı bölge olup uzun bir süredir metruk haldeki “Namazgâh” olarak tabir olunan bölgede Cuma günü bütün devlet görevlilerinin ve ileri gelenlerin katılımıyla bir tören düzenlenmiştir. Törende ferman okunup müftü tarafından dualar edildikten sonra top atışları gerçekleştirilmiş, akabinde Cuma namazı kılınmıştır. Cülus sebebiyle üç gece boyunca bütün evler ve dükkânlar kandiller ile donatılıp evler, dükkânlar, bedesten ve mağazalar kumaşlar ile süslenmiş, hatta bedestenin kemerleri boydan boya çeşitli kumaşlarla tefriş olunmuştur.¹³

Cülus sonrası gerçekleştirilen mutat uygulamalardan biri de “umumen tecdid-i berat” olarak anılan,¹⁴ bütün görevlilerin beratlarının yenilenmesi işlemleri idi. Osmanlı tahtında her iktidar değiştiğinde bütün görevler feshedilmiş sayılır ve yeniden görevlendirme için tecdid-i beratların hazırlanması gerekirdi. Her ne kadar yeni bir cülus bir mansıbın bittiği anlamına gelse de, üst kadrolar dışındaki memuriyetlerde, yeni padişah

⁹ BOA, HAT 1621/66, (26 Cemaziyelevvel 1255/7 Ağustos 1839).

¹⁰ BOA, İ.DH 477/32075, (5 Muharrem 1278/13 Temmuz 1861)

¹¹ Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Çev. Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 33.

¹² BOA, İ.DH 477/32075, (5 Muharrem 1278/13 Temmuz 1861).

¹³ BOA, A.MKT.MVL 129/61, (8 Muharrem 1278/16 Temmuz 1861).

¹⁴ Mesela bkz. BOA, C.AS 444/18478, (10 Cemaziyelahir 1191/16 Temmuz 1777).

çoğunlukla eski mansıp sahiplerini görevlerinde bırakarak beratlarını yenilemeyi tercih ederdi.¹⁵ Bu uygulamaya valilerin de dâhil olduğuna bir örnek, 1 Temmuz 1839'da Abdülmecid'in tahta çıkmasının akabinde Bosna Valisi olan Mehmed Vecihi Paşa'ya gönderilen fermanıdır. Yeni padişah fermanında sadece valinin görevine devam ettiğini belirtmekle kalmamış, aynı zamanda ondan beklediklerini de sıralamıştır: Müslüman ve gayrimüslim tüm bölge halkına kesinlikle zulmedilmemesi, bölgenin sınır olduğu Avusturya devleti ile sulh şartlarına riayet edilmesi, sulha zarar verecek her türlü hareketin engellenmesi ve önceden olduğu gibi Osmanlı sınırının korunması için azami gayret gösterilmesi.¹⁶

Beratların yenilenmesi işlemleri sırasında görevlilerin isimleri ile birlikte maaşları da yevmiye hesabıyla kayıt altına alınmaktaydı. III. Mustafa'nın 29 Ekim 1757'de gerçekleşen cülusu sonrasında Bosna'nın Ostroşçe Kapudanlığına bağlı Bozıvard? Kalesi,¹⁷ Ostroşçe-i Atik Kapudanlığı'na bağlı Hvale? Kalesi¹⁸ ve Cısr-i Kebir Kalesi¹⁹ muhafazasında olan askerlerin beratlarını yenilemek için isim ve yevmiyeleri ile toplam yevmiye miktarlarını içeren defter hazırlanarak İstanbul'a gönderilmiştir. Abdülhamid'in cülusunu müteakip Bosna'nın Klis Sancağı dâhilinde bulunan Petroçer Kalesi'nin muhafazasında görevli yerli askerlerin yevmiyeleri tek tek belirtildikten sonra toplam 4329 akçe veya 2692 guruş olarak hesaplanan yevmiye bedellerinin önceden olduğu gibi Üsküb cizye mallarından ödenmesi için 29 Ocak 1777'de beratlarının yenilendiği belirtilmiştir.²⁰ IV. Mustafa'nın 29 Mayıs 1807'de gerçekleşen cülusu akabinde Bosna'nın Teşne Kalesi muhafazasında görevli askerlerin isimleri ve yevmiyeleri bir defterde toplanarak tecdid-i berat için İstanbul'a sunulmuştur.²¹ Keza II. Mahmud'un 28 Temmuz 1808'de gerçekleşen cülusunu müteakip Bosna'nın Ostroşçe Kapudanlığı'na tâbi kale muhafazasında görevli tüm yerli piyade ve süvari askerinin isimleri ve yevmiyeleri bir deftere kaydedilerek beratlarının yenilenmesi için İstanbul'a gönderilmiştir.²²

¹⁵ Dündar Alikılıç, *XVII. Yüzyıl Saray Teşrifatı ve Törenleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Enver Konukçu, Erzurum 2002, s. 37.

¹⁶ BOA, C.DH 88/4387, (Evahir-i Rebiülahir 1255/3-12 Temmuz 1839).

¹⁷ BOA, D.BKL.d 32560, (25 Zilhicce 1171/30 Ağustos 1758).

¹⁸ BOA, D.BKL.d 32563, (21 Şaban 1172/19 Nisan 1759).

¹⁹ BOA, D.BKL.d 32564, (21 Şaban 1172/19 Nisan 1759).

²⁰ BOA, C.AS 318/13138, (18 Rebiülevvel 1192/16 Nisan 1778).

²¹ BOA, D.BKL.d 32736, (Gurre-i Zilhicce 1223/18-27 Ocak 1809).

²² BOA, C.AS 336/13912, (5 Cemaziyelevvel 1224/18 Haziran 1809).

İSTANBUL'DA İLAN EDİLİR, SARAYBOSNA'DA KUTLANIR: 18. VE 19. YÜZYIL
OSMANLI RESMİ TÖRENLERİNİN BOSNA EYALETİNDEKİ YANSIMALARI

Zikredilen örneklerde görüldüğü üzere, cülus sonrası beratların yenilenmesi işlemleri aynı görevde çalışanların topluca kaydedilmesi şeklinde olduğu gibi, bazen kişiye özel yeni beratlar da hazırlanabilmekteydi. Mesela III. Ahmed'in 1703'teki cülusunu müteakip Bosna'nın serhad bölgesinde yer alan Gradaşçe-i Atik Kalesi'nde azaban-ı evvel cemaatinin ikinci odasında günlük dokuz akçe yevmiye ile görevli olan Hasan Mustafa'nın beratı müstakilen yenilenmiştir.²³ Keza 21 Ocak 1774'te I. Abdülhamid'in cülusundan sonra Bosna eyaletine bağlı Bihke Sancağı'ndaki kalenin kulesinde, günlük 13 akçe yevmiye ile görevli, yerli topçular cemaatinin ikinci odasında odabaşı olan Ahmed'in eski beratı 21 Kasım 1774'te müstakilen yenilenecek ilgili kaleme kaydedilmiştir.²⁴ Yine I. Abdülhamid'in cülusu akabinde Bosna-Hersek Sancağı'na bağlı Unogoşte Kapudanlığı'nda kale muhafazasında görevli yedinci azaban cemaatinin ağası Ali Osman Ağa'nın kırk akçe yevmiye ile beratı yenilenmiştir.²⁵

Beratların tecdidi işlemlerinin zamana yayılabildiği, padişahların cülusundan birkaç yıl sonrasında karşımıza çıkan berat yenileme örneklerinden anlaşılmaktadır. Mesela I. Mahmud'un 2 Ekim 1730'daki cülusundan yaklaşık dört yıl sonra, Bosna'nın Kozerçe Kalesi muhafazasında görevli askerlerin isim ve yevmiyelerini havi bir defter hazırlanarak tecdid-i berat için İstanbul'a gönderilmiştir.²⁶ 1746 yılına ait bir kayıta, 2 Ekim 1730'da gerçekleşen cülustan sonra Bosna eyaleti Bihke Kalesi Kapudanlığı'na bağlı olan kale, palanka ve kulelerdeki piyade ve süvari cemaatlerinin beratlarının hâlâ yenilenmediği belirtilerek, bu bölgedeki askerlerin isim ve yevmiyeleri ile toplam ödenen yevmiye miktarını içeren bir defter sunulmuş ve bu bilgiler esas alınarak askerlerin yeni beratlarının hazırlanması emredilmiştir.²⁷ Keza 8 Zilkade 1187/21 Ocak 1774'te tahta çıkan I. Abdülmecid'in cülusundan iki yılı aşkın bir süre sonra, 1776 Ağustos'unda Bosna'ya gönderdiği fermanda padişah mutat olduğu üzere beratların yenilenmesini istemiştir. Bu fermanla Bosna'nın Ostroşçe Kapudanlığı'na bağlı İstazin Kalesi muhafazasında bulunan 28 nefer mustahfiz askerinin 364 akçe, 9 nefer yerli cebecinin 146 akçe, 9 nefer yerli topçu askerinin 130 akçe, 27 nefer azaban-ı evvelin 340 akçe, 38 nefer farisan-ı evvelin 606 akçe, 19 nefer martolos-ı evvelin 248 akçe, 20 nefer martolos-ı sâninin 258 akçe ve 21 nefer palanka azabanının 285 akçe yevmiye

²³ BOA, AE.SAMD.III 113/11176, (20 Receb 1115/29 Kasım 1703).

²⁴ BOA, AE.SABH.I 266/17941, (17 Ramazan 1188/21 Kasım 1774).

²⁵ BOA, C.AS 955/41486, (21 Receb 1188/27 Eylül 1774).

²⁶ BOA, D.BKL.d 32466, (21 Rebiülevvel 1147/21 Ağustos 1734).

²⁷ BOA, D.BKL.d 32468, (5 Ramazan 1159/21 Eylül 1746).

ile önceden olduğu gibi beratlarının yenilenmesi emredilmekte ve kalede görevli 171 nefer yerli askerine toplam 2377 akçe yevmiye hesabıyla, kendilerine tahsis kılınan mukataa malından önceden olduğu gibi ödemelerin gerçekleştirilmesi ve eski beratlarının deftere kaydedilerek yeni beratlarının kendilerine teslim edilmesi emredilmektedir.²⁸ Bu fermanın üzerinden üç yılı aşkın bir süre geçmişken, 1779 Ekim’inde Bosna Valisi Mustafa Paşa’ya gönderilen bir başka fermada Bosna’nın Serhad bölgesindeki kaleleri korumakla görevli yerli askerlerin çoğunun cülus sebebiyle eski beratlarını usul üzere yenilettikleri halde başta Nova, Maden Atik, Kozarçe, Trebin, İslanye ve Soko olmak üzere yirmi dört adet kale, palanka ve kulede görevli yerli askerlerin beratlarını yenileme hususuna riayet etmedikleri ve eski beratlarıyla maaşlarını aldıkları belirtilmektedir. Söz konusu bölgelerdeki askerlerin beratlarının bir an önce yenilenmesi ve beratların yenilenmemesi durumunda maaş ödemelerine son verilmesi valiye bildirilen emirlerdendir.²⁹ Keza Bosna’nın Kamengrad Kalesi muhafazasında olan iki yüz doksan akçe yevmiyeli 29 nefer askerinin beratlarının yenilenmesi için eski beratlarının İstanbul’a gönderilmesi emredilmiştir.³⁰

II. Mahmud’un 28 Temmuz 1808’de gerçekleşen cülusunu müteakip Bosna Valisi İbrahim Halil Paşa’dan eyalet dâhilindeki kale, palanka ve kulelerde görevli yerli neferatın eski beratlarının toplanarak, yenilerinin hazırlanabilmesi için İstanbul’a gönderilmesi istenmiştir. Beratlar yenilenmedikçe kimseye ödeme yapılmaması da uyarılar arasındadır. Yerli neferatın maaşlarının Bosna bölgesinden toplanan cizye vergileri ve mukaata mallarından karşılandığı, dolayısıyla ödemelerin yerel hazineden gerçekleştiği belirtilmekte ve İstanbul’da bunlara dair kayıtların tutulduğu defterlerin düzensiz ve zarar görmüş olmaları sebebiyle karşılaştırmaların güçlüklerinden bahsedilmektedir. Bölgede beratların toplanmasıyla yetkili yerel görevliler olan kapudanlar, ağalar ve dizdarların İstanbul’a gönderdikleri beratlarla yeni beratlar da ilave ettikleri ve böylelikle sayılarının arttığı fark edilmekle, bunun önüne geçmek için eski beratların toplanılarak güvenilir bir şahısla İstanbul’a gönderilmesi emredilmekte ve eskiden beratı olmayanlara yeni beratlar hazırlanıp bunların İstanbul’a eskilerle birlikte sunulmaması noktasında gerekli uyarıların yapılması istenmektedir.³¹ Anlaşılmaktadır ki, beratların takibinde görevli bazı yetkililer cülus vesilesiyle beratların tecdidi gündeme geldiğinde, yerli neferatın sayısını

²⁸ BOA, C.AS 1144/50855, (6 Receb 1190/21 Ağustos 1776).

²⁹ BOA, C.AS 1185/52899, (7 Şevval 1193/18 Ekim 1779).

³⁰ BOA, C.AS 444/18478, (10 Cemaziyelahir 1191/16 Temmuz 1777).

³¹ BOA, C.AS 758/31993, (5 Receb 1223/27 Ağustos 1808).

İSTANBUL'DA İLAN EDİLİR, SARAYBOSNA'DA KUTLANIR: 18. VE 19. YÜZYIL
OSMANLI RESMİ TÖRENLERİNİN BOSNA EYALETİNDEKİ YANSIMALARI

artıracak ve yeni maaş ödemelerini gerektirecek şekilde bölge halkına beratlar hazırlayarak bunları eski beratlanmış gibi İstanbul'a sunmuşlardır. II: Mahmud'un cülusunun üzerinden uzun bir süre geçtiği halde beratların yenilenmesi işlemlerinin devam ettiğine dair bir örnek, Ostroşçe-i Atik Kapudanlığı'na bağlı Cısr-i Kebir Kalesi'ne aittir. Bu kalenin muhafazasında görevli askerlerin isimleri ve yevmiyeleri Mart 1811'de bir defterde toplanarak tecdid-i berat için merkeze sunulmuştur.³²

Cülusu müteakip uygulamalardan biri de suçlular arasından cezalarını çekmekte olup da sürelerinin dolmasına az bir zaman kalan mahkûmların affedilmesi idi. Bosna Valisi Şerif Osman Paşa'ya gönderilen bir fermanda, dört sene önce Bosna'daki bir fesat hareketine iştirak edenlerden yakalanıp İstanbul'a gönderilen kırk beş kişinin akıbeti hakkında bilgi verilmektedir. Mahkûmlardan çoğu beş sene süreyle zindan veya kürek cezasına çarptırılmış olup beş şahıs bu süre zarfında ölmüş, iki mahkûm da işledikleri suçların büyüklüğü sebebiyle on beş ve yedi seneye cezalandırılmıştır. Söz konusu iki mahkûm dışında, bu gruptan sağ olup da beş seneye cezalandırılmış olan ve cezalarının bitmesine bir yıl kalan otuz sekiz mahkûmun I. Abdülaziz'in cülusu vesilesiyle aflarına karar verilmiştir.³³ Ayrıca en azından 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, her yıl padişahların cüluslarına tesadüf eden günde İstanbul ve diğer eyaletlerde resmi tören gerçekleştirildiğini belgelerden öğrenmekteyiz.³⁴ Mesela Sultan Abdülaziz'in cülusuna tekabül eden 25 Haziran 1865'te bütün eyaletlerde sabah beş adet top atışıyla başlayan törenler akşama kadar devam etmiş, camiler, mescitler, evler, dükkânlar ve sokaklar kandillerle süslenmiştir. Vali tarafından şehrin devlet erkânı ve ileri gelenlerinin hükümet konağına davet edilip bir ziyafet verildiği eyaletler arasında Bosna da vardır.³⁵

2. Viladet Şenlikleri

Viladet-i hümayun olarak anılan saraydaki doğumlar üzerine gerçekleşen merasimler sadece sarayla sınırlı kalmamakta, doğumun ilanı ve şenliklerin yapılması için imparatorluğun birçok yerine fermanlar gönderilmekteydi. Viladet-i hümayunlar üzerine yapılan şenliklerin süresi ve çeşitliliği, doğan çocuğun sırasına ve cinsiyetine göre değişebilmekteydi. 18. yüzyıldan önce Anadolu ve Rumeli halkına doğumun haber verildiğine dair

³² BOA, D.BKL.d 32737, (13 Safer 1226/9 Mart 1811).

³³ BOA, A.MKT.MVL 135/51, (10 Cemaziyelevvel 1278/13 Kasım 1861).

³⁴ BOA, İ.DH 1094/85788, (19 Zilhicce 1305/27 Ağustos 1888).

³⁵ BOA, İ.DH 539/37432, (29 Safer 1282/24 Temmuz 1865).

bir kayda rastlanmaz. Fakat bu yüzyıldan itibaren doğumlar, ülke halkına düzenli olarak bildirilmiş, büyük taşra kentlerinde tıpkı Osmanlı merkezinde olduğu gibi, top ve tüfek atışları ile donanma şenlikleri düzenlenmiştir. Doğum için düzenlenen merasimler bazen üç, bazen beş, bazen de yedi gün devam etmekteydi.³⁶ Doğumun eyalet valilerine ve mahalli kadılara bildirilmesi, hazırlanan hükmün o bölgeye gönderilmesiyle gerçekleşir ve bölge mahkemesinde hüküm okunduktan sonra bölge kadısı tarafından mahkeme siciline kaydettilirdi.³⁷

İncelediğimiz dönemde III. Mustafa'nın ilk çocuğu olan kızı Hibetullah Sultan'ın 13 Mart 1759'da doğumu ile 24 Aralık 1761'de ilk oğlunun doğumlarında İstanbul ve taşrada büyük şenlikler yapıldığı bilinmektedir. Hibetullah Sultan'ın doğumuna ayrı bir önem verildiğini, *Viladetname-i Hibetullah Sultan* adlı surnamenin yazarı Haşmet'in aktardıklarından biliyoruz.³⁸ I. Mahmud ve III. Osman'ın çocukları olmadığı için İstanbul'da yirmi yediyıldır viladet şenlikleri yapılamamıştır. Bu yüzden III. Mustafa'nın doğacak ilk çocuğunun viladet şenliğine büyük önem atfedilmiştir. Surname yazarı Haşmet İstanbul'daki viladet törenleri için yapılan masrafın 550 kese akçeden fazla olduğunu bildirir.³⁹ Molla Mustafa, Sultan III. Mustafa'nın kızı Hibetullah Sultan için Saraybosna'da bir donanma şenliği tertip edildiğinden bahsetmektedir.⁴⁰ Molla Mustafa doğrudan söylemese de 1189/1775-1776 senesinde Sultan Abdülhamid'in bir oğlu olduğu anlaşılmaktadır. Bunun için Saraybosna'da donanma hazırlıkları yapıp dükkânlar süslenmeye başlanmışken şehzadenin öldüğü haberi gelmiştir.⁴¹ I. Abdülhamid'in bir yıl sonra 1777 Ocak'ında bu sefer Hatice isimli bir kızı dünyaya gelmiştir. Padişahın cülusunu müteakip gerçekleşen bu ilk doğumun haberinin Anadolu ve Rumeli'nin üç kolu ile Akdeniz adaları, Cezayir, Trablusgarb ve Tunus'a bildirilmesi emredilmiştir.⁴² Ayrıca dönemin sadrazamı Derviş Mehmed Paşa da eyaletlerde yedi gün, yedi gece

³⁶ Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, Hazırlayan: Niyazi Ahmet Banoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Kitapçılık, İstanbul (tarihsiz), s. 20-23.

³⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s. 171.

³⁸ Eserin ilk neşri için bkz. Haşmet, *Viladetname (Üçüncü Mustafa'nın Kızı Hibetullah Sultan'ın Doğum Donanması)*, Yayına Hazırlayan Reşat Ekrem Koçu, Çığır Kitabevi, İstanbul 1940.

³⁹ Mehmet Arslan, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri*, Sarayburnu Kitaplığı, Cilt 6-7, İstanbul 2011, s. 31-34.

⁴⁰ Molla Mustafa, *Mecmua*, Varak 7b, Filan s. 75.

⁴¹ Molla Mustafa, *a.g.e.*, Varak 26b, Filan s. 123.

⁴² BOA, C.SM 86/4317, (29 Zilhicce 1223/15 Şubat 1809).

İSTANBUL'DA İLAN EDİLİR, SARAYBOSNA'DA KUTLANIR: 18. VE 19. YÜZYIL
OSMANLI RESMİ TÖRENLERİNİN BOSNA EYALETİNDEKİ YANSIMALARI

şenlik yapılması için bütün valilere ferman göndermiştir.⁴³ Hatice Sultan'ın viladet haberinin ve donanma emrinin Saraybosna'ya ulaşmasından sonra, tellallar çıkıp halka haberi duyurmuşlar; akabinde Saraybosna çarşısının süslenmesine başlanmış ve viladet duası yapılmıştır.⁴⁴

Şenliklerde halkın ilgisini çekecek buluşların yapılması, şenliği zenginleştirmek için başvurulan yöntemler arasındaydı. Bunun kayıtlı ilk örneklerinden biri olarak 1582'de İstanbul'da gerçekleştirilen şenliği verebiliriz. Bu şenlikte eski çulların arasına gizlenmiş dört kişi, kimi baş, kimi kol, kimi gövde ve kimi de ayak olarak bir hayvan temsili gerçekleştirmiş; bu temsil insanların hayli ilgisini çekmişti.⁴⁵ 1777'de Hatice Sultan'ın doğumu üzerine Saraybosna'da hazırlanan donanmada yüzü yün kumaştan yapılan, gövdesini temsilen bir sepet yerleştirilip, sepetin içine giren iki kişi sayesinde yürüyen bir ata dönüştürülen temsil de çok ilgi görmüş, beğeni üzerine temsil bir kasabaya dokuz kuruşa satılmıştı. Saraybosna'daki bu viladet şenliğinde salıncakçılar ve dilencilerin gece boyunca davullarla dolaşıp çokça para topladıklarını Molla Mustafa bize aktarmaktadır. Şenlikte Molla Mustafa da bir yerde bulduğu, yeniçeri ağasının sefer alayını temsil eden bir resim ile insan suretleri olan bir başka resmi kendi dükkânına asmak suretiyle donanma şenliklerine katılmış ve astığı her iki resim de halktan büyük ilgi görmüştü.⁴⁶ Keza 1193/1779'da Sultan Abdülhamid'in oğlu şehzade Süleyman'ın doğum haberi gelmiş, kutlamalar kapsamında Saraybosna'da üç gün boyunca top ve tüfekler atılmıştı.⁴⁷ Aynı yıl, 8 Eylül 1779 tarihinde doğan Şehzade Mustafa'nın haberi tatar vasıtasıyla Saraybosna mahkemesine getirildikten ve mahkemede hazır bulunanlar önünde ilan edildikten sonra şehirdeki bütün cami ve mescitlerde viladet duası yapılmış ve mutat olduğu üzere top şenlikleriyle kutlanmıştır.⁴⁸ Keza 1197/1782-1783'te yine bir şehzadenin doğumu şerefine Saraybosna'da üç gün şenlik topları atılmıştır.⁴⁹ Viladet haberinin Bosna'ya ulaşmasından ve sicile kaydettirilmesinden sonra haberin

⁴³ BOA, TS.MA.e 451/29, (24 Zilkade 1189/15 Şubat 1776).

⁴⁴ Molla Mustafa, *Mecmua*, Varak 26b, Filan s. 123.

⁴⁵ Metin And, *Kırk Gün Kırk Gece, Eski Donanma ve Şenliklerde Seyirlik Oyunları*, Taç Yayınları, İstanbul 1959, s. 22. Sur-i hümayunlar ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Nurhan Atasoy, *1582 Surname-i Hümayun: Düğün Kitabı*, Koç Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2002.

⁴⁶ Molla Mustafa, *Mecmua*, Varak 27a, Filan s. 124.

⁴⁷ Molla Mustafa, *a.g.e.*, Varak 34a, Filan s. 140.

⁴⁸ BOA, C.SM 135/6788, (23 Zilkade 1193/2 Aralık 1779). Şehzade Mustafa'nın viladet haberinin günümüzde Kosova sınırları içerisinde yer alan Likofça'da da top atışları ve dualarla kutlandığı anlaşılmaktadır. BOA, C.SM 144/7244, (Evahir-i Zilhicce 1193/29 Aralık 1779-7 Ocak 1780).

⁴⁹ Molla Mustafa, *Mecmua*, Varak 41b, Filan s. 165.

birer nüshasının hazırlanarak eyalete bağlı kazalara gönderildiğini ve kaza halkına ilan edilip sicile kaydının yapıldığını, Bosna'nın Prodi kazasından İstanbul'a gelen ilamdan öğrenmekteyiz. Prodi Kadısı Mehmed Said Efendi 21 Temmuz 1785'te doğan Şehzade Mahmud'un viladetinden sonra İstanbul'da üç gün top ve tüfek şenlikleri yapıldığını, dönemin Bosna Valisi Ahmed Paşa tarafından eyalet divanında viladet emri okunduktan ve herkese ilan edildikten sonra top ve tüfek şenlikleriyle ve dualarla halkın törenlere iştirak ettiğini belirtmiştir.⁵⁰

Uzun bir dönem padişahların çocukları olmayıp da 5 Şubat 1809'da II. Mahmud'un kızı Fatıma Sultan doğunca bu tevellüd büyük bir sevinçle karşılanmış ve İstanbul'da yedi gün şenlik düzenlenmiştir. Haberin tüm eyaletlere bildirilmesine dair bir buyuruldu da hazırlanmıştır. Bu tevellüdün Saraybosna'da ne şekilde kutlandığını ne yazık ki bilmiyoruz; ancak Rodos'ta haberin şenliklerle kutlandığını bölge kadısının gönderdiği ilamdan öğrenmekteyiz.⁵¹ Keza 1810 ve 1812 yılında Sultan II. Mahmud'un doğan çocukları için viladet-i hümayun haberinin Anadolu ve Rumeli'nin üç kolu ile Şam, Mısır gibi uzak eyaletlere ve Kıbrıs, Girit, Midilli gibi adalara tararlar vasıtasıyla ulaştırılması için takrirler hazırlanmıştır.⁵² II. Mahmud'un 20 Nisan 1811'de doğan bir diğer kızı Fatıma Sultan için de üç gün top ve tüfek atışları yapıldığını, Anadolu'ya haberi götürmekle görevli tatarın aktardıklarından öğrenmekteyiz. Tatar Mustafa, yakın zamanda şehzadeler viladeti için tüm mescid ve mahfillerde dualar edildiğini de belirtmektedir.⁵³ Bundan kısa bir süre sonra, 25 Kasım 1811'de Şehzade Murad'ın viladet haberi, kalelerde yedi gün top ve tüfek şenlikleri icrası emriyle Anadolu ve Rumeli'ye gönderilmiştir.⁵⁴ Sultan II. Mahmud'un 6 Mart 1813'te doğan şehzadesi Abdülhamid için yedi gün boyunca hisar ve kalelerden top ve tüfekler atılmak suretiyle şenliklerin yapılmasına dair ferman da geniş Osmanlı coğrafyasına ulaştırılmıştır.⁵⁵ Keza Temmuz 1813'te doğan şehzade Osman'ın viladet-i hümayun merasiminin tıpkı dini bayramlarda olduğu gibi yedi gün şenliklerle kutlanması bir fermanla İstanbul kadılarına ve diğer şehirlere bildirilmiştir. Bu haberin bugün Bulgaristan sınırları içerisinde olan Ahyolu ve Lofça'da sevinçle karşılandığını ve dualar edildiğini, bölge

⁵⁰ BOA, AE.SABH.I 250/16774, (14 Muharrem 1200/17 Kasım 1785).

⁵¹ BOA, C.SM 9 A/458, (25 Safer 1224/11 Nisan 1809).

⁵² BOA, HAT 276/16215, (29 Zilhicce 1225/25 Ocak 1811), BOA HAT 250/14208, (5 Rebiülahir 1227/18 Haziran 1812).

⁵³ BOA, C.SM 148/7419, (2 Cemaziyelevvel 1226/25 Mayıs 1811).

⁵⁴ BOA, C.SM 47/2384, (15 Zilhicce 1216/18 Nisan 1802).

⁵⁵ BOA, C.SM 33/1673, (13 Cemaziyelevvel 1228/14 Mayıs 1813).

İSTANBUL'DA İLAN EDİLİR, SARAYBOSNA'DA KUTLANIR: 18. VE 19. YÜZYIL
OSMANLI RESMİ TÖRENLERİNİN BOSNA EYALETİNDEKİ YANSIMALARI

kadılarının merkeze gönderdiği ilamlardan öğrenmekteyiz.⁵⁶ 25 Temmuz 1814'te doğan şehzade Ahmed'in viladet merasiminin de bayram törenleri gibi kutlandığı ve İstanbul'da beş gün boyunca top atışlarıyla halka ilan edildikten sonra eyaletlere haber gönderildiği, bugün Arnavutluk sınırları dâhilinde olan Ergili Kasrı kazasından İstanbul'a gönderilen ilamdan anlaşılmaktadır.⁵⁷ II. Mahmud'un 19 Şubat 1822'de doğan şehzadesi Mehmed için ise yedi gün top ve tüfek şenlikleri düzenlenmiştir.⁵⁸

3. Vali ve Özel Görevli Atamaları

Yeni bir valinin veya bölgeye özel görevlerle gönderilmiş şahsiyetlerin gelişini kutlamak için yapılan törenler, Bosna'daki resmi törenlerin diğer bir boyutunu oluşturmaktadır. Bosna'nın 1463 yılındaki fethinin ardından Saray şehri sancak merkezi olarak düzenlenmiş⁵⁹ ve 1552 yılına kadar Saray sancak merkezliğini üstlenmişken, bu tarihten itibaren Bosna sancak beylerinin askeri maksatlarla Banaluka'da oturmayı tercih etmeleri üzerine merkez Banaluka'ya taşınmıştır. Bosna, 1580'de stratejik ve askeri önemi haiz olması sebebiyle bir eyalet haline getirildikten sonra da 1640'a kadar Banaluka eyalet merkezi olmaya devam etmiş; ⁶⁰ ancak Habsburg baskılarının arttığı bu dönemde idare merkezi yeniden Saray'a taşınmıştır. 1698'de eyalet merkezi Saray'dan, daha küçük bir şehir olan Travnik'e taşınmış; bu tarihten sonra eyalet merkezi daha ziyade Travnik olmakla birlikte zaman zaman Saraybosna şehrine de geçmiştir.⁶¹ Mesela 1826-1828 yılları arasında valilik yapan Abdurrahim Paşa döneminde eyalet merkezi Saray şehrine taşınmış, ancak paşanın azlinden sonra yeni vali yine Travnik'e geçmiştir. Keza 1832'de bölgeye vali olarak atanan Mahmud Hamdi Paşa döneminde eyalet merkezi yine Saraybosna'ya taşınmış ve Saray bu yeni konumunu 1836'ya kadar devam ettirmiştir. Tanzimat reformlarına göre Saray eyalet merkezi olarak kabul edilmiştir; ancak Travnik 1850'lere kadar *de facto* merkez olmaya devam etmiştir.⁶² Vezir unvanına sahip

⁵⁶ BOA, C.SM 19/979, (7 Şaban 1228/5 Ağustos 1813).

⁵⁷ BOA, C.SM 138/6944, (22 Zilkade 1229/5 Kasım 1814).

⁵⁸ BOA, C.SM 1/10, (Evahir-i Receb 1237/12-21 Nisan 1822).

⁵⁹ Avdo Sućeska, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bosna", *Prilozi za Orijentalnu Filologiju*, Sayı 37, 1987, s. 434.

⁶⁰ Feridun Emecen, "Bosna Eyaleti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, 1992, s. 296.

⁶¹ Robert Donia ve John V. A. Fine, *Bosnia and Herzegovina: A Tradition Betrayed*, Columbia University Press, New York 1994, s. 52-59.

⁶² Fatma Sel Turhan, *Eski Düzen Adına Osmanlı Bosna'sında İsyân (1826-1836)*, Küre Yayınları, İstanbul 2013, s.63.

oldukları için üç tuğ taşıyan Bosna valileri valilik merkezi Travnik'e gitmeden önce mutlaka Saray'a gelmekte ve burada törenlerle karşılanmaktaydılar. 1193/1779-1780'de Silahtar Mehmed Paşa azledilip yerine Nişancı Paşa atanınca, paşa Saray'a geldiğinde bir törenle karşılanmış; kırk kişi Keçi Köprüsü'nden nehrin sularına atlamış, paşa onlara ödül olarak beşer kuruş vermiştir. Paşa iki gün sonra valilik merkezi olan Travnik'e geçmiş; devlet erkânına hilatlar, kaputlar, biniş takımları ve giysilik kumaşlar hediye etmiştir.⁶³ 1199/1784-1785'te Moralı Ahmed Paşa Saray'da iken azil haberi gelmiş ve Selanik paşası Selim Paşa Bosna'ya atanmıştır. Selim Paşa adet olduğu üzere önce Saray'a gelmiş, Saray'da törenlerle karşılanıp yaklaşık bir hafta burada kalmış ve daha sonra valilik merkezi Travnik'e geçmiştir.⁶⁴ Keza Ağustos 1828'de Bosna Valisi olarak atanan Ali Namık Paşa da âdet olduğu üzere önce Saray şehrine gitmiş ve burada törenlerle karşılanıp üç gün kaldıktan sonra Travnik'e geçmiştir.⁶⁵

Olağanüstü yetkilerle donatılmış görevlilerin teftiş göreviyle eyaletlere gönderilmesi, hem mülkî idareye yeni bir şekil verilmesi hem de halkın ikna edilmesi maksadıyla Osmanlı idaresinin Abdülmecid döneminden itibaren belirli bir takvim olmaksızın uygulamaya koyduğu âdetlerdendir ve Ahmed Cevdet Paşa bu kapsamda 1864 yılında olağanüstü yetkilerle teftiş için Bosna ve Hersek bölgesine gönderilmiştir.⁶⁶ Ahmed Cevdet Paşa Bosna'ya gittiğinde, öncelikle "küresi-i eyalet" olarak adlandırdığı Saraybosna'yı teşrif ettiğini merkeze gönderdiği raporda belirtmiştir. Cevdet Paşa Saraybosna'da yanında getirdiği fermanı okuttuktan ve Türkçe ve Boşnakça olarak emirleri herkese açıkladıktan sonra ahalinin "Padişahım çok yaşa!" nidalarıyla cevap verdiğini ve Saraybosna Kalesi'nden 21 pare top atışıyla fermanın herkese duyurulduğunu belirtmiştir.⁶⁷ Keza Ahmed Cevdet Paşa'nın Bosna'da olduğu sırada, bölgeden asker toplamak ile ilgili fermanı Bosna'ya ulaştırmakla görevlendirilen Giritli Mustafa Paşazade Mirliya Salih Paşa'nın ferman ile Saraybosna'ya yaklaştığı haber alınca, 13 Rebiülevvel 1281/16 Ağustos 1864 tarihinde şehrin girişine yakın bir bölgede çadırlar kurulmuş ve şehrin önde gelenleri ile halktan binlerce kişinin katıldığı bir tören düzenlenmiştir. Atlas kese içerisindeki fermanı göğsünde tuttuğu halde Salih Paşa, Bosna Valisi ve diğer eyalet erkânı Cevdet Paşa'nın yanında

⁶³ Molla Mustafa, *Mecmua*, Varak 35b, Filan s. 144.

⁶⁴ Molla Mustafa, *a.g.e.*, Varak 45b, Filan s. 176.

⁶⁵ BOA, HAT 437/22087 E, (21 Receb 1245/16 Ocak 1830).

⁶⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 7, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 161-163.

⁶⁷ BOA, TŞRBNM 28/132, (21 Ramazan 1280/29 Şubat 1864).

İSTANBUL'DA İLAN EDİLİR, SARAYBOSNA'DA KUTLANIR: 18. VE 19. YÜZYIL
OSMANLI RESMİ TÖRENLERİNİN BOSNA EYALETİNDEKİ YANSIMALARI

sıralanmış ve Cevdet Paşa burada halka bir konuşma yapmıştır.⁶⁸ Salih Paşa'nın karşılama töreninden dört gün sonra Saraybosna'daki kışlanın girişinde yer alan At Meydanı'nda bir merasim daha düzenlenmiş; binlerce kişinin huzurunda Vali Paşa halka fermanı okumuş, Cevdet Paşa da yine bir konuşma yapmıştır. Travnik ve Saraybosna müftülerinin dualarından sonra meydandan "Padişahım çok yaşa!" nidaları yükselmiştir.⁶⁹

4. Bayram Törenleri

Osmanlı sarayının merasim kültüründe Ramazan ve Kurban Bayramı törenleri, cülustan sonra en önemli görülen kutlamalardı.⁷⁰ Devlet kademelerinde bayramlaşmalar, Ramazan ve Kurban Bayramlarından beş gün önce başlar ve süreç bütün İstanbul için seyirlik bir meşguliyet haline dönüşürdü.⁷¹ İstanbul'da Bayram Alayı'na arife günü ikindi ezanı sonrası okunan fatiha ile başlanır, mehterlerin çalmasının ardından duacı çavuşun duasıyla ve tekrar fatiha ile merasim sona ererdi. Padişah rahatsızlanıp Arife tebriğine çıkamazsa taht üzerine konan sarıgının karşısında divan kurularak tören yapılır ve Ağa Camii'nde aşir okuyanlara atıyyeleri verilirdi.⁷² Muayede törenleri ile Osmanlı ricali arasındaki hiyerarşi pekişmekte ve sultana biat yenilenmekteydi. 18. yüzyılda rical ve memurların muayedesini bayramdan 5 gün önce başlardı.⁷³ Bayram törenleri ise bayram sabahı camilerde kılınan namaz sonrası başlar, padişah sabah namazını sarayda Hırka-i Saadet Dairesinde kılarken, bayram namazı için Ayasofya, Sultan Ahmed ya da Süleymaniye camilerinden birini tercih ederdi. Osmanlı'da bayram töreni programları, kabul merasimi, ziyafet, kahve sohbeti, dinlenme, gösteriler, akşam yemeği ve donanma programları şeklinde bir sırayla icra edilir, bazı bayramlar halka açık büyük şenliklerin düzenlenmesiyle kutlanırdı. El öpme ve hediyeleşme kültürünü haiz olan bayram ziyaretleri, memur ve amir ilişkisinde masrafları arttırınca, bu resmi bayram ziyaretleri 1845'ten sonra kaldırılmıştır.⁷⁴ Saraybosna'da ise Ramazan ayının başlangıcı toplanarak halka ilan edilmekteydi. Eğer hilal görülmemişse şahitlerin Şaban ayının

⁶⁸ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir*, Yayınlayan: Cavid Baysun, 21-39, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986, s.67-69.

⁶⁹ *A.g.e.*, s. 71-72.

⁷⁰ Osmanlı sarayında bayram törenleri için bkz. Zeynep Tarım Ertuğ, "18. YY Osmanlı Sarayında Bayram Törenleri," *Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu'na Armağan*, s. 573-594.

⁷¹ Zeynep Tarım Ertuğ, "Osmanlı İstanbul'unda Merasim ve Teşrifata Dair Kaynaklar," s. 132.

⁷² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 201-202.

⁷³ Hakan T. Karateke, *Padişahım Çok Yaşa*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 76-78.

⁷⁴ Özdemir Nutku, "Bayram", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, 1992, s. 263-264.

otuza tamamlandığına şahitlik etmesiyle Ramazan'ın başladığına delalet edilmekteydi.⁷⁵ Bayram günlerinde de top ve tüfek atışları devam etmekteydi. Saraybosna'da Mart 1773'teki Kurban Bayramı şenliklerinde bir çocuğun tüfekte mermi atarken bir kadını yaraladığını, ancak kadının davacı olmadığını dönemin eserlerinden öğrenmekteyiz.⁷⁶

5. Zafer Kutlamaları

İster Bosna sınırları dâhilinde, isterse geniş Osmanlı coğrafyasında gerçekleşsin bir savaşın kazanıldığı haberi, Bosna eyaleti ve kazalarında kutlanan şenliklerin sebeplerinden olmaktadır. 1736-1739 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-Habsburg Savaşı sırasında, Temmuz 1737'de Avusturya güçlerinin Ostroviçe-i Atik Kalesi'ni onbeş gün muhasaradan sonra geri çekilmeye mecbur bırakılması ve akabinde Bilay'da gerçekleştirilen savaşta yenilmesi, başta dönemin Bosna Valisi Hekimoğlu Ali Paşa olmak üzere halkta büyük bir sevinç yaratmış; dua ve şenliklerle karşılanan haberden sonra vali savaşa katılanlara rütbelerine göre ikramlarda bulunup onları taltif etmiştir.⁷⁷ Aynı savaş sırasında Banaluka kuşatması da, Osmanlı tarafının Avusturya birliklerine karşı büyük bir mücadele sergileyip zafer kazanmasıyla neticelenmiştir. Vali Hekimoğlu Ali Paşa Banaluka zaferi üzerine askerlerin komutanlarına törenle hilatler giydirmiş ve pek çok askere çelenkler takıp atıyyeler vermiştir.⁷⁸ En büyük kutlamalar ise, bir dizi savaşın sonunda zafer kazanan orduyu tebrik etmek üzere gerçekleşmiştir. Savaşın sonunda valinin otağında büyük bir divan kurulmuş ve katılanlarla dualar edilmiştir. Akabinde rütbe sırasıyla kale muhafızları, ağalar, komutanlar, ayan, iş erleri, kadı, imam, şeyh ve hatipler Vali Hekimoğlu Ali Paşa'yı tebrik etmiş; vali de her birine rütbelerine göre hilatler giydirip atıyyeler vermiştir.⁷⁹

1183/1769-1770'te Hotin Kalesi yetmiş bin kadar Rus ve Leh güçleri ile kuşatılınca Abaza Paşa ve Kahraman Paşa komutasındaki güçlerin düşman güçlerini yenmeyi başardığına dair bir ferman Saraybosna'ya ulaşmıştır. Bu haber üzerine üç gün top ve tüfekler atılarak şenlikler yapılmıştır. Ancak bu fermanın doğruyu yansıtmayan, düzmece bir ferman olduğu, bir kısım kapudan tarafından hazırlandığı ve aslında ortada bir zaferin olmadığı daha

⁷⁵ Molla Mustafa, *Mecmua*, Varak 16a, Filan s. 98.

⁷⁶ Molla Mustafa, *a.g.e.*, Varak 21a, Filan s. 113-114.

⁷⁷ Novili Ömer Efendi, *Tarih-i Bosna, Osmanlı-Habsburg Savaşları 1736-1739*, Varak 11b-13a, Hazırlayan: Fatma Sel Turhan, Küre Yayınları, İstanbul 2016, s. 60-62.

⁷⁸ Novili Ömer Efendi, *a.g.e.*, Varak 17a, Fatma Sel Turhan, s. 67.

⁷⁹ Novili Ömer Efendi, Varak 31a, Fatma Sel Turhan, s. 84.

İSTANBUL'DA İLAN EDİLİR, SARAYBOSNA'DA KUTLANIR: 18. VE 19. YÜZYIL
OSMANLI RESMİ TÖRENLERİNİN BOSNA EYALETİNDEKİ YANSIMALARI

sonra anlaşılmıştır.⁸⁰ 1798'de Mısır'ın Fransızlarca işgal edilmesi üzerine Osmanlı ordusunun karadan ve denizden gerçekleştirdiği akınlar, Fransızların Kahire ve İskenderiye'yi terk etmesiyle neticelenmiştir. İstanbul'da büyük bir sevinçle karşılanan bu zafere bağlı olarak dönemin padişahı III. Selim'in Gazi unvanı ile anılmasına karar verilmiş ve gerek İstanbul'da gerekse diğer eyaletlerde zaferin ve gazilik unvanının bütün cami ve mescidlerde halka bildirilmesi için fermanlar gönderilmiştir. Bu zaferin haberi Bosna'ya tatar ağası Ali Ağa kullarıyla ulaştırılmıştır. Bosna'nın Foça kazasından İstanbul'a gönderilen cevabî yazıda hükmün mahkemeye ulaşmasından ve okunmasından sonra halka ilan edildiği ve yedi gün top ve tüfek şenlikleriyle kutlamaların yapıldığı belirtilmektedir.⁸¹

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nda resmi tören ve şenlikler, merkezden uzak eyaletlere kadar devletin fiziksel ve idari nüfuzunu hissettirme ve merkez ile taşra arasındaki bağı pekiştirme yolu olarak kullanılmıştır. Bu kapsamda Bosna, İstanbul'dan uzak bir eyalet olarak payitahtta kutlanan çok sayıda resmi tören ve şenliğin benzerlerine ev sahipliği yapmıştır. Saltanatın intikalini ve devamını halka doğrudan hissettirecek cülus-ı hümayun ve viladet-i hümayun törenleri 18. ve 19. yüzyıl boyunca diğer büyük eyaletlerde olduğu gibi Bosna'da da coşkuyla kutlanmıştır; 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu kutlamalara her yıl padişahların cüluslarına tesadüf eden günde gerçekleştirilen resmi törenler de eklenmiştir. Öte yandan saltanatın intikali ve devamıyla doğrudan ilişkili olmayan sur-i hümayun ve sur-i hitan gibi saraya ait törenlerde ise yöntem, başta vali olmak üzere eyaletin önde gelenlerinin törene davet edilerek katılımlarının sağlanması şeklinde olmuştur.

Bosna eyaletinde Osmanlı'nın gücünü sembollerle sergilediği bir diğer merasim alanı, bölgeye gönderilen vali ve özel görevlilerin teşrifinden sonra Bosna'da gerçekleştirilen törenlerdir. Bu törenlerin nasıl gerçekleştiğinin ve bölge halkının teveccühünün hangi boyutta olduğunun ilgili görevlilerce detaylarıyla merkeze rapor edilmesi, Osmanlı saltanatının görünür boyutunu sergilemeleri hasebiyle taşradaki merasim kutlamalarının

⁸⁰ Molla Mustafa, *Mecmua*, Varak 12b, Filan s. 85-86.

⁸¹ BOA, C.AS 128/5684, (27 Şevval 1216/2 Mart 1802). Söz konusu zafer sonrası Erzurum'da gerçekleştirilen kutlamalar için bkz. BOA, C.HR 106/5263, (8 Cemaziyelahir 1216/16 Ekim 1801) ve Kavala'daki kutlamalar için bkz. BOA, C.SM 17/861, (17 Cemaziyelahir 1216/25 Ekim 1801).

merkezce ne kadar ciddiye alındığını gösterir bir örnektir. İmparatorluğun geniş coğrafyasında ortak bir kültürel kimlik oluşturma ve etkileşimi artırma yöntemleri, dini bayramlar ve imparatorluğa dair zafer kutlamalarını da içermekte, tıpkı payitahtta olduğu gibi Bosna'da da teşrifat geleneği dâhilinde bayram ve zafer kutlamaları gerçekleşmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri:

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

BOA Ali Emiri Abdülhamid I, BOA AE.SABH.I
BOA Ali Emiri Ahmed III, BOA AE.SAMD.III
BOA Bab-ı Defteri Büyükkale Kalemî Defterleri, BOA D.BKL.d
BOA Bosna Müfettişliği, BOA TŞRBNM
BOA Cevdet Askeriye, BOA C.AS
BOA Cevdet Dâhiliye, BOA C.DH
BOA Cevdet Hariciye, BOA C.HR
BOA Cevdet Saray, BOA C.SM
BOA Hatt-ı Hümayun, BOA HAT
BOA İrade Dâhiliye, BOA İ.DH
BOA Sadaret Mektubi Kalemî Meclis-i Vala Evrakı, BOA A.MKT.MVL
BOA Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, BOA TS.MA.e

Kitap, Makale ve Tezler:

AHMED Cevdet Paşa, *Tezâkir*, Yayınlayan: Cavid Baysun, 21-39, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986.

ALİ Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, (Haz.) Niyazi Ahmet Banoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Kitapçılık, İstanbul (tarihsiz).

ALİKILIÇ, Dünder, *XVII. Yüzyıl Saray Teşrifatı ve Törenleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Enver Konukçu, Erzurum 2002.

AND, Metin, *Kırk Gün Kırk Gece, Eski Donanma ve Şenliklerde Seyirlik Oyunları*, Taç Yayınları, İstanbul 1959.

İSTANBUL'DA İLAN EDİLİR, SARAYBOSNA'DA KUTLANIR: 18. VE 19. YÜZYIL
OSMANLI RESMİ TÖRENLERİNİN BOSNA EYALETİNDEKİ YANSIMALARI

ARSLAN, Mehmet, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri*, Sarayburnu Kitaplığı, Cilt 6-7, İstanbul 2011.

ATASOY, Nurhan, *1582 Surname-i Hümayun: Düğün Kitabı*, Koç Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2002.

DERİNGİL, Selim, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Çev. Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

DONIA, Robert ve FINE, John V. A., *Bosnia and Herzegovina: A Tradition Betrayed*, Columbia University Press, New York 1994.

EMECEN, Feridun, "Bosna Eyaleti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, 1992, s. 296-297.

ERTUĞ, Zeynep Tarım, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülus ve Cenaze Törenleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

_____, "Saray Teşkilatı ve Teşrifatı" / "Palace Organization and Protocol," *Fatih ve Dönemi / Mehmed II and His Period*, Editör Necat Birinci, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 212-220, pp. 564-566.

_____, "18. YY Osmanlı Sarayında Bayram Törenleri," *Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu'na Armağan*, Ed. Zeynep Tarım Ertuğ, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 573-594.

_____, "Osmanlı İstanbul'unda Merasim ve Teşrifata Dair Kaynaklar," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 8, Sayı 16, 2010, s. 131-148.

_____, "The Depiction of Ceremonies in Ottoman Miniatures: Historical Record or A Matter of Protocol?," *Muqarnas An Annual on the Visual Cultures of the Islamic World*, 27, Editor Gülru Necipoğlu, Managing Editor Karen A. Leal, Brill, Leiden-Boston 2010, s. 251-275.

_____, "Osmanlı Sarayı'nda Yapılan Merasimler," *Kültürler Başkenti İstanbul*, Editör Fahmettin Başar, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 336- 339.

FAROQHI, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997.

FİLAN, Kerima, *XVIII. Yüzyıl Günlük Hayatına Dair Saraybosnalı Molla Mustafa'nın Mecmuası*, Connectum Yayınevi, Saraybosna 2011.

GUER, Jean Antoine, *Moeurs et Usages des Turcs, leur Religion, leur Gouvernement Civil, Militaire et Politique, avec un Abregé de l'Histoire Ottomane*, Chez Pierre Mortier, Paris 1747.

KARACA, Filiz Çalışkan, *Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi*, İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet İpşirli, İstanbul, 1997.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 7, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

KARATEKE, Hakan T., *Padişahım Çok Yaşa*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.

KOÇU, Reşat Ekrem, (Yayına Hazırlayan), Haşmet, *Viladetname (Üçüncü Mustafa'nın Kızı Hibetullah Sultan'ın Doğum Donanması)*, Çığır Kitabevi, İstanbul 1940.

NUTKU, Özdemir, "Bayram", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, 1992, s. 263-265.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Cülus", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8, 1992, s. 108-114.

SUĆESKA, Avdo, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bosna", *Prilozi za Orijentalnu Filologiju*, Sayı 37, 1987, s. 431-447.

TURHAN, Fatma Sel, *Eski Düzen Adına Osmanlı Bosna'sında İsyân (1826-1836)*, Küre Yayınları, İstanbul 2013.

_____, (Haz.) Novili Ömer Efendi, *Tarih-i Bosna, Osmanlı-Habsburg Savaşları 1736-1739*, Küre Yayınları, İstanbul 2016.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.